

66. Arap dilinde ifadelerin sanatlı kullanımı: Fesâhat**Halil İbrahim KOCABIYIK¹****APA:** Kocabiyık, H. İ. (2022). Arap dilinde ifadelerin sanatlı kullanımı: Fesâhat. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 1115-1128. DOI: 10.29000/rumelide.122232.**Öz**

Temelde açık seçik olma manasında olup sözün kusurlardan arınmış olması fesâhat olarak ifade edilirken bu şekilde konuşan ya da böyle söz için fasîh tabiri kullanılmıştır. Başlangıçtan itibaren hicri dördüncü asra kadar “etkili ve güzel söz” manasında belâgat terimiyle eş anlamlı olarak kullanılırken bu asırdan itibaren mâna güzelliği belâgat, lafız güzelliği ise fesâhat terimiyle ifade edilmeye başlanmıştır. Cevherî es-Sihâh adlı eserinde بَلَّغَ fiilinin manalarını verdikten sonra “belâgat” lafzını zikretmiş ve fesâhatın belâgatla eş anlamlı olduğunu zikretmiştir. Ebû Hilâl el-Askerî Kitâbu’s-Sinâateyn adlı kitabında belâgat kavramının hedefe ulaşmak manasında olduğunu ifade ettikten ve “Tebliğ”, “Meblağ” ve “Mübalâğa” kavramlarına dair açıklamalar yaptıktan sonra fesâhat ve belâgat terimlerinin kökleri farklı olsa da her ikisinin “açıklamak ve manayı ortaya çıkarmak” şeklinde aynı manaya geldiklerini izah etmiştir. Abdülkâhir el-Cürcânî ve takipçileri, belâgat ve fesâhat kavramlarının müteradif / eş anlamlı lafızlar olduğu görüşündedirler. Sekkâki, İbnü’l-Esîr ve takipçileri, fesâhati belâgatın etkisinden kurtarma girişiminde bulunmuşlardır. Bundan dolayı da her biri için ayrı bir mana zikretmişler ve zikretmiş oldukları manaları da diğerlerinden farklı yapmışlardır. Bu görüşe göre fesâhat belâgatın bir cüzüdür. Bu durumda her belîğ kelamın aynı zamanda fasîh olması gerekir. Çünkü belîğ kelam, küll olduğundan dolayı cüzü olmadan tamam olmuş olmaz. Cüz’ gerçekleşmeden küll gerçekleşemez. Bir dilin fasîh sayılabilmesi için: Tenâfürden yani bir kelimenin ya da cümlelerin zor telaffuz edilmesi kusurundan uzak olmalıdır. Şöyle ki “kırkırtım” lafzında olduğu gibi kelimeyi oluşturan harflerin mahreçlerinin aynı ya da yakın olması nedeniyle rahat bir şekilde telaffuz edilmesinde sıkıntı çekilmektedir. Cümleyi oluşturan kelimeler, tek başlarına söylendiklerinde telaffuzları kolay olduğu halde diğer kelimelerle birlikte olduklarında mahreç birliği ya da yakınlığı sebebiyle bir zorluk oluşturabilir. Örneğin وَ قَبْرُ حَرْبٍ بِمَكَانٍ قَفْرٍ وَلَيْسَ قُرْبٌ قَبْرٍ (Harb’in kabri ıssız bir mekândadır, onun kabrinin yanında kabir yoktur.) Bu beyti oluşturan “kabr”, “kafr”, “kurb” ve “harb” kelimeleri tek başına söylendiklerinde telaffuzlarında herhangi bir sıkıntı yokken peş peşe söylendiklerinde ifade güçlüğü meydana gelmektedir. Kıyasa muhalefetten diğer bir ifadeyle sözcüğün morfolojik yapısının kural dışı olmasından uzak olmalıdır. Bir cümle kendisini oluşturan lafızların gayenin anlaşılmasını zorlaştıracak şekilde sıralanması anlamına gelen lafzî ta’kîden arınmalıdır. Kelime veya cümle kulak tırmalayıcı bir söylenişten, harf veya hecelerinin fazlalığı sebebiyle kelimenin uzamasından, za’f-ı te’liften yani ibareyi meydana getiren öğelerin sıralanışının söz dizimi kaidelerine aykırılığından, gereksiz tekrarlardan, zincirleme isim tamlamaları gibi fesâhata engel olan lafza ait ayıplardan uzak olmalıdır. Fesâhat, dilin lafzî kusurlardan uzak olmasının yanı sıra kimsenin kullanmadığı, duymadığı anlamı sadece sözlüklerde bulunan garîb ve nâdir kelimelerin kullanılması olarak bilinen garâbet ve mânevî ta’kîd gibi manaya has kusurları da taşımaması gerekir. Ana unsuru söz olan fesâhatın dil ve dil bilimi ile güçlü bir irtibatı vardır. Bunun nedeni dil biliminin görevleri arasında dilin kullanım ve ifade gücünü artırmaya yönelik çalışmaların

1 Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belegatı (Uşak, Türkiye), ibrâhim.kocabiyık@usak.edu.tr, ORCID:0000-0002-0941-6980 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 27.09.2022-kabul tarihi: 20.12.2022; DOI: 10.29000/rumelide.122232]

bulunmasıdır. Sözü etkisini ve gücünü artırmanın yolu da belâgat ve fesâhat kurallarına dikkat etmekten geçmektedir.

Anahtar kelimeler: Arap dili, belâgat, fesâhat, kelime, söz

Artful use of expressions in the Arabic language: Fesâhat

Abstract

Fluency (Fesahat) mainly means to be clear in speech and the statements are free from faults and the term fasih is used for those who speak and the speech like that. While it was used as the synonym of belagat in the sense of “eloquence” from the beginning until the fourth century hijri, from this century in question, the beauty of meaning began to be expressed with the term rhetoric (belagat), and the beauty of words with the term fluency (fesahat). After Cevherî in his work of es-Sihâh introduces the meaning of the verb بَلَغَ, he mentions about the word “belagat” and said that fluency is the synonym of rhetoric. After Ebû Hilâl el-Askerî in his book of Kitâbu’s-Sinâateyn states that the concept of rhetoric means to reach a goal and explained about the meanings of “Declaration” (Tebliğ), Amount (Meblağ) and Exaggeration (Mübalâğa), he explains that both rhetoric and fluency have the same meaning as “to explain and reveal the meaning” although they have different roots. Abdülkâhir el-Cürcânî et.al, thinks that rhetoric and fluency are synonyms. Sekkâkî, İbnü'l-Esîr et . al, attempted to save fluency from the effect of rhetoric. For that reason, they mentioned a different meaning for each of the words and they made the meanings they mentioned different from the others. According to this view, fluency is a part of rhetoric. In this case, each eloquent word should be fluent. Since an elucuent word is a whole, it would not be a whole without its part. If a part does not occur, a whole cannot be realized. In order for a speech to be considered fluent, is should be away from dissonance, in other words, the defect of being difficult to pronounce a word or sentence. For example, as in the word "kırktırtım", it is difficult to pronounce it easily because the origins of the letters that make up the word are the same or close to each other. Although the words that make up the sentence are easy to pronounce when said alone, they can be difficult when they are combined with other words due to their origin unity or proximity. For instance قَبْرٌ حَرْبٌ بِمَكَانٍ قَفْرٍ وَلَيْسَ قُرْبٌ قَبْرٌ حَرْبٌ قَبْرٌ (The grave of war is in an isolated place, there is no grave next to its grave). When the words “kabr”, “kafr”, “kurb” and “harb” that make up this couplet are uttered alone, there is no problem in their pronunciation; however, when they are uttered one after another, there occurs difficulty of expressing. It should be compared, i.e. the morphological structure of the word should be legal. It should be freed from “lafzı ta’kîd”, which means to order the words that make up a sentence in a way that makes it difficult to understand the purpose. It should be free from the raspy pronunciation of a word or sentence, long words due to an extra word or syllable, za’f-ı te’lif, which means the order of the items that make up the phrase is contrary to the syntax rules, unnecessary repetitions and literal flaws, which prevent fluency such as chained noun phrases. In addition to being free from literal flaws, speech should not have flaws specific to meaning such as garabet and manevi ta’kîd, which are known as the use of strange and rare words whose meanings are not used or heard by anyone, but only in dictionaries. Fluency, whose main element is speech, has a strong connection with language and linguistics. The reason for this is that studies to increase the use and expressive power of the language is among the tasks of linguistics. The way to increase the effect and power of the speech is to pay attention to the rules of rhetoric and fluency.

Keywords: Arabic language, rhetoric, fluency, word, speech

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Giriş

Belâgat ve fesâhat farklı iki kavram mıdır? Fesâhat ve belâgat kavramları, muhtemelen lügat ve terim manaları birbirine çok yakın olmasından dolayı Hicri 4. Asra kadar eş anlamlı iki lafız olarak birbirinin yerine kullanılmıştır. Cevherî (ö. 400/1009) es-Sihâh adlı eserinde بَلَّغ fiilinin manaları verildikten sonra “belâgat” lafzı zikredilmiş ve fesâhatın belâgatla eş anlamlı lafızlar olduğu gösterilmiştir (İbiş, 2020, s. 120; Kazan, 2021, s. 301-322). Bu durum, fesâhatın şahsın düşüncelerini ortaya çıkarması olarak tarif edilirken, belâgatın ise şahsın düşüncelerini ortaya çıkararak bir başkasına ulaştırması şeklinde ifade edilmesinden dolayı her iki kelimenin de aynı anlama gelmesinden kaynaklanmaktadır (Cevheri, 1987, s. 4/1316; Taşdelen, 2015, s. 217; Ünal, 2020, 8).

Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009) Kitâbu’s-Sinâateyn adlı kitabında belâgat kavramının hedefe ulaşmak manasına geldiğini söylerken, başkasını hedefine ulaştırmaya “Tebliğ”, bir şeyin son ulaşacağı yere “Meblağ” ve bir şeyde son noktaya ulaşmaya “Mübalağa” dendiğini ifade etmektedir. Bu açıklamalarının ardından fesâhat ve belâgat terimlerinin kökleri farklı olsa da her ikisinin “açıklamak ve manayı ortaya çıkarmak” şeklinde aynı manaya geldiklerini izah etmektedir (el-Askerî, 1999, s. 7).

Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) ve takipçileri, belâgat ve fesâhat kavramlarının müteradif / eş anlamlı lafızlar olduğu görüşündedirler. Ona göre, beliğ ve fasih lafızlarıyla kelime nitelenemez. Yani beliğ kelime ve fasih kelime şeklinde bir ifade yoktur ancak kelimeler arasındaki nahvî manalar gözetilerek belli bir gayeye göre kalıplara dökülmüş olan kelimeler/cümle bu ikisiyle vasıflanabilir (Bedahşânî, 1996, 32; İbiş, 2019, s. 2577-2585).

Abdülkâhir el-Cürcânî Delâilu’l-İ’câz adlı eserinin belâgat, fesâhat, beyân, berâ’a ve buna benzer konular hakkında kavlin tahkiki adlı bölümünde konuyla ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Bilinen gerçek şudur ki, kelamın delaletinin güzelliğiyle ve delaletinin tamamıyla vasıflanmasından öte bu hususta söylenen sözlerin ve bunların yerine geçecek ifadelerin hiçbir manası yoktur.” Yani ona göre kelam, ancak delalet yönüyle güzel ve delalet yönüyle tas tamam olduğu takdirde belâgat ve fesâhat adı altında zikredilir. Bir cümle hangi cihetten ifade edildiğinde daha doğru oluyorsa manayı da o cihetten getirmek ve bununla birlikte en hususi, en açık, en tamamlayıcı ve en layık lafzı seçmek ve bu kavramlarla ifade etmektir (el-Cürcânî, 1992, s. 43).

Ebû Hilâl el-Askerî, asılları ve kökleri birbirinden farklı olsa bile belâgat ve fesâhat kavramlarıyla aynı mana kastedilir. Çünkü bunlardan kasıt, manayı izhar etmek ve açığa çıkarmaktan başka bir şeye değildir (el-Askerî, 1999, s. 7).

Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210), belâgat sahiplerinin neredeyse çoğu belâgat ve fesâhatın arasını ayırmaz. Tam tersine bunları tek manada kullanılan eş anlamlı iki lafız olarak görürler (Fahrüddîn er-Râzî, 2004, s. 36). Cevherî (ö. 400/1009) de Fahrüddîn er-Râzî’nin bu görüşüne benzer bir görüşü es-Sihâh adlı lügatında البَلَاغَةُ: الفصاحة (belâgat, fesâhat demektir) şeklinde ondan daha önce açıklamıştı (Cevheri, 1987, s. 4/53).

Sekkâkî (ö. 626/1229), İbnü’l-Esîr (ö. 637/1239) ve takipçileri, fesâhati belâgatın gölgesinden çıkarma düşüncesindedirler. Bundan dolayı da her biri için ayrı bir mana zikretmişler ve zikretmiş oldukları manaları da diğerlerinden farklı yapmışlardır. Bu görüşe göre fesâhat belâgatın bir cüzüdür. Bu durumda her beliğ kelamın aynı zamanda fasih olması gerekir. Çünkü beliğ kelam, kül olduğundan dolayı cüzü olmadan tamam olmuş olmaz. Cüz gerçekleşmeden kül gerçekleşemez. Ama cüz, kül

olmadan olabilir mi olabilir (Sekkâkî, 1987, 417; Bedahşânî, 1996, 33). Mesela, bir araba düşünülürken arabanın tamamı kül olurken motoru ise cüz olmaktadır. Araba ancak bu motorun yapılmasıyla yani cüzünün tamamlanmasıyla araba olmuş olur. Motor ise araba yapılmadan da yapılabilir. Dolayısıyla fesâhat belâgatın bir cüzüdür. Belâgatın gerçekleşebilmesi için fesâhatin olması gereklidir.

Ebû Hilâl el-Askerî bu kavramlar hakkında: Fesâhat, beyânın aleti olduğunu dile getirerek الفصاحة تمام آلة البيان فهي مقصورة على اللفظ لأن الآلة تتعلق باللفظ دون المعنى (Fesâhat, beyân aletinin tamamıdır, kendisidir ve o lafızla sınırlıdır yani lafızla alakalıdır. Çünkü alet, manayla değil lafızla ilintilidir.) şeklinde bir tarifte bulunmuştur (el-Askerî, 1999, s. 7; Kazvîni, 1998, s. 1/18; Hâşimî, ts., 16; Meragî, 1993, s. 15). Yani insanın içerisindeki manayı dışarıya aktarma aracı-aleti lafızdır. Bu alete de fesâhat denmektedir. Ona göre belâgat, mananın karşı tarafa düzgün bir şekilde aktarılması olup bunu da şöyle ifade etmektedir: البلاغة إنما هي إنهاء المعنى إلى القلب فكأنها مقصورة على المعنى (Belâgat, manayı kalbe aktarmaktan ibaret olup sanki o mana ile sınırlanmıştır.) (el-Askerî, 1999, s. 7; Kazvîni, 1998, s. 1/18; Hâşimî, ts., 16; Meragî, 1993, s. 15). Yapılan bu tarife göre, lafızların tek tek fasih olmasıyla mana tam olarak aktarılmış olabilir. Bunun yanı sıra kelamın kuruluşunun da düzgün olması ve mananın karşı tarafın kalbine doğru bir şekilde aktarılması gerekmektedir.

Son dönem belâgat âlimlerinin fesâhat ve belâgat kavramlarının farklı kavramlar olduğu görüşüne binaen Kazvîni (ö. 739/1338) de eserlerini bu kavramların farklı kavramlar olduğu görüşü üzerine bina etmiş ve her biri için ayrı ayrı tarifler getirmiştir.

Bu çalışma, doküman analizi üzerine bina edildiğinden dolayı yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden yazılı belge inceleme yöntemini benimsemiştir. Kur'ân fasih Arapça lafızla nazil olmuştur. Kur'ân'ın halk tarafından anlaşılabilirliğini azaltmak için halkın arasında fasih olmayan Arapçayı yaygınlaştırmaya dair çalışmaların hızla artarak devam ettiğine dikkat çekmek amacıyla ele alınmıştır.

1. Fesâhat kavramı

Yukarıda belirtildiği üzere bir sözün fasih kabul edilebilmesi için fesâhata aykırı kusurları taşımamalıdır. Yani fesâhatın tenâfür, kelimenin morfolojik yapısının kural dışılığı, lafzî ta'kid, sözcüğün ya da cümlelerin kulak tırmalayıcı bir söylenişi, harf ya da hecelerinin çok olması nedeniyle kelimenin uzunluğu, za'f-ı te'lîf, gereksiz tekrarlar, zincirleme isim tamlamaları gibi lafza ait kusurlardan uzak olması gerektiği gibi garâbet ve mânevî ta'kid gibi manaya ait kusurlar da bulunmamalıdır.

a. Lugatta

Fesâhat, فُصْحٌ → يَفْصَحُ → فَصَاحَةٌ ortaya çıkarma ve beyân etme manalarına gelir. Âyette, وَأَجِي هَارُونَ هُوَ أَفْصَحُ (el-Kasas, 28/34) zikredilen أَفْصَحُ lafzı, "Kardeşim Harun dil bakımından benden daha fasihdir." (el-Kasas, 28/34) zikredilen أَفْصَحُ lafzı, (O benden konuşma cihetinden daha açıktır.) ve هُوَ أَظْهَرُ مِنِّي قَوْلًا (Söz cihetinden o benden daha zahirdir.) manalarına gelmektedir (İbiş, 2019, 2971; Kazan, 2021, 111-129). Fesâhat, belâgat ilminde ilmî bir terim olarak kullanılmadan önce Araplar tarafından şu manalarda kullanılmaktaydı: Sütün köpüğünün giderek halis ve safı kalması durumunda أَفْصَحَ اللَّبْنُ (Süt saf oldu.) denir. Şairin şu şiirinde bunu konu edinen mısralar vardır:

رَأَوْهُ فَازْدَرَوْهُ وَهُوَ خَرَقٌ وَيَنْفَعُ أَهْلَهُ الرَّجُلُ الْقَبِيحُ
فَلَمْ يَخْشَوْا مَصَالَتَهُ عَلَيْهِمْ وَتَحْتَ الرُّغْوَةِ اللَّبْنُ الْقَصِيحُ

*Onu gördüler ve o cömert olduğu halde onu küçümsediler,
Çirkin bir adam ailesine menfaat sağlayabilir,
Kendilerine onun bir saldırı yapmasından korkmadılar,
Nitekim saf süt köpüğün altındadır (Meydânî, ts, 1/103; Hâşimî, ts., 16).*

Koyun yavruladığında ağız olarak isimlendirilen ilk sağılan sütünün giderek halis süt haline dönüşme durumu أَفْصَحَ الشَّاءُ tabiriyle ifade edilmektedir. Toz, duman, bulut ve soğuşun olmadığı bir güne يَوْمٌ مُفْصِحٌ (Safi bir gün) denirken sabah aydınlamp aydınlığı izhar olduğunda أَفْصَحَ الصُّبْحُ (Sabahın aydınlığı ortaya çıktı.) denir. Araplarda çocuk konuşmaya başladığında أَفْصَحَ الصَّبِيُّ فِي مَنْطِقِهِ (Çocuğun konuşması ortaya çıktı.) şeklinde bir ibare kullanılır. Yabancı bir kimse dil öğrendikten sonra merakını bu öğrenmiş olduğu yabancı dille doğru bir şekilde ifade etmeye başladığında أَفْصَحَ الأَعْجَبِيُّ (Yabancı kişi sadrındaki açığa çıkardı.) gibi zikredilen bu tabirlerde أَفْصَحَ lafzı, izhar etme ortaya çıkarma manalarına gelmektedir (Hâşimî, ts., 16).

b. Istılahta

Abdülkâhir el-Cürçânî'ye (ö. 471/1078) göre, anlamlar lafızlarla ortaya çıktığından ve anlamları “tertib” edenin başka bir çıkar yolu olmadığından dolayı anlamların tertibinin konuşma esnasında lafızların düzenlenmesi ile gerçekleştiğini dil âlimleri ima yoluyla belirttiler. Daha sonraları lafza fesâhat vasfını vererek “tertib” kelimesini de kullanımdan kaldırdılar. Bu açıklamaların ardından Abdülkâhir el-Cürçânî fesâhatı şöyle tarif etmektedir: “Fesâhat, özel bir metotla ve faydanın kendisiyle çıktığı çeşitli türlerde, kelimelerin birbirlerine kenetlendiği nazımlarındaki özelliştir” (el-Cürçânî, 1992, s. 43; Hazer, 2002, s. 186).

Fesâhat, kelimelerin manasının açık ve telaffuzunun akıcı olup kulağa hoş gelmesidir (Saraç, 2007, s. 39).

Yazarlar ve şairler katında güzel bir mekâna sahip olan, kolay ve çabucak anlaşılabilir ve kullanılışı alışıla gelmiş ifadelerden olan lafızların ortaya çıkmasından ibarettir (Güneş, 2016, s.793-806).

Arapça bir kelime olan Fesâhatın Türkçe karşılığı olarak anlaşırılık², uzsöyleyiş³, selçiklik⁴ gibi lafızların kullanımı anlam bakımından fesâhata yakın olsa da dil bilimsel karşılığı olarak kalıcılıkları olmamıştır (Göğüş, 1998, s. 15).

Fesâhat müfrette (kelimede), kelimede (söz diziminde) ve mütekellimde (konuşanda) olmak üzere üç durumda görülmektedir.

2. Müfrette (kelimede) fesâhat

Bir kelimenin fasih olması için, tenâfur-i hurûf, garâbet, kıyasa aykırılık gibi üç ayıbın kendisinde bulunmamasıdır.

² Söz ve yazıda anlatımın akıcı, açık, amaca uygun ve dilbilgisi kurallarına uygunluk bakımından eksiksiz olmasıdır. Bkz. Beşir Göğüş, *Yazı Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Dil Yayınları Sözlüğü, 1998), 15.

³ Anlatımda dilbilgisi kurallarına uyumluluk, konuya göre bildiri biçiminin seçilmesi ve yeterlilik durumunun bulunmasıdır. Bkz. Göğüş, *Yazı Terimleri Sözlüğü*, 136.

⁴ Söz ya da yazı ile anlatımda açıklık ve düzgünlükle birlikte maksada uygunluk durumudur. Bkz. Göğüş, *Yazı Terimleri Sözlüğü*, 97.

a. Tenâfur-i hurûf

Tenâfur-i hurûf, bir kelimedede lisana son derece ağır gelen bir vasfın bulunması ve telaffuzunun da zor olmasıdır. Diğer bir ifadeyle kelimeyi oluşturan harflerin mahreçlerinin birbirine yakın olması sebebiyle telaffuz zorluğunun ve ses uyumsuzluğunun bulunmasıdır. Bu durum tenâfur-i hurûf olarak adlandırılır (Hâşimî, ts., 20). Korkmaz, tenâfur-i hurûf terimini bazı söz ve kelime öbeklerinde boğumlanma noktaları aynı ya da birbirine yakın seslerin tekrarından meydana gelen uyumsuzluk olarak tanımlar (Korkmaz, 2007, 187). Konuyla ilgili birçok misaller verilebilir. Örneğin, bir Arabî'ye devesi sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: تَرَكَتْهَا تَرْعَى الْهُعُجَّ (Onu deve dikenini otlar bir durumdayken bıraktım.) Bu ifadede geçen (الهُعُجَّ) kelimesini oluşturan harfler “boğaz harfleri” denilen harflerden oluşmaktadır. Mahreçleri birbirine yakın olması sebebiyle telaffuz edilmesinde zorluk çekilmektedir (Matlub, 1980, 24).

İmruülkays'ın (ö. .../540) şu şiiri de örnek olarak verilebilir:

غَدَائِرُهُ مُسْتَنْزَرَاتٌ إِلَى الْعُلَى تَصِلُ الْعِقَاصُ فِي مُتْبَى وَمُرْسَلٍ

Saçlarının uçları yukarıya doğru yükselmiş,

Örgülü ve örgüsüz taraflarında topuz kaybolmuştur (İbnü'l-Enbârî, ts., 63).

Bu beyitte zikredilen (مُسْتَنْزَرَاتٌ) ‘yüksek’, kelimesinde harfler arasında ses uyumsuzluğu vardır. Bu durum hafif de olsa kulağa ağır gelmektedir (Hâşimî, ts., 20).

Tenâfur-i hurûf teriminin karşılığı olarak ses uyumsuzluğu, ses binişmesi, kakaşma gibi terim önerilerinde bulunulmuştur (Korkmaz, 2007, 187).

b. Garâbet

Garâbet, kendisiyle fazla ünsiyet kurulmaması sebebiyle yabancılaşan, manası açık olmayan, tanınması için kapsamlı lügat kitaplarında araştırılmasına ya da uzak cihetiyle yorumlanmasına ihtiyaç duyulan kelimedir. Diğer bir ifadeyle, yaygın olarak kullanılan bir lafzın yerine terkedilmiş ya da işlek olmayan bir lafzın kullanılmasıdır (Abdülkâdir, 1984, s. 63). Türkçe eserlerde garâbet, anlaşılması zor ya da alışılmamış kelime ve tabirleri kullanma kusurudur (Bilgegil, 1989, s. 33). Örneğin, İsâ b. Ömer (ö. 149/766) merkebinden düştüğünde çevresinde toplanan kişilere hitaben şöyle dedi:

مَا لَكُمْ تَكَأَكْتُمْ عَلَيَّ كَتَاكُنْكُمْ عَلَيَّ ذِي جَنَّةٍ أَفْرَنْعُوا عَنِّي

“Size ne oluyor da mecnun kişinin başında toplandığınız gibi benim başımda toplandınız, başımdan dağıldınız?”

Bu ifadede, insanlar tarafından daha çok bilinen ve kullanılan (الْجَنَمَ) kelimesi yerine daha az bilinen (تَكَأَكْتُمْ) lafzı kullanılmıştır. Aynı şekilde kullanımı yaygın olan (انصرفت) yerine (أفرت) kelimesi kullanılmıştır (Kazvîni, 1998, s. 1/18).

Yukarıda tanınması için uzak cihetiyle yorumlanmasına ihtiyaç duyulan bir lafızdır, şeklinde tanımlı yapılan garâbete Rû'be b. Accâc'nın (ö. 145/765) şu beyti örnek olarak verilebilir:

وَمُقْلَةٌ وَحَاجِبًا مَرْجَا وَفَاجِمًا وَمَرْسِيًا مَسْرَجًا

Gözleri kara, kaşları ince uzun,

Siyah saçlı müserreç burunlu (Suyûti, 1996, s. 2/794).

Şairin burada مُسْرَجًا lafzıyla neyi murat ettiği bilinmemektedir. Övdüğü kimsenin burnunu incelik ve düzgünlük cihetiyle Süreycî'nin⁵ kılıcına mı yoksa parıldama ve ışık saçma hususunda kandile mi benzetmiştir (Bedahşânî, 1996, 40)

Bazı belâgat âlimleri kelimenin fasih olması için kulağı tırmalayıcı da olmaması gerektiğini ifade ederek ayrı bir madde içerisinde ele alınmasının gerekliliğini ifade ederken çoğunluğun görüşü ise bunu garâbetin içerisine dâhil etmek yönünde olmuştur (Ünal, 2019, 18). Mütenebbî'nin el-Hemedânî isimli Halep emiri Seyfü'd-Devlevî övmek için kullandığı (الجرشي) kelimesi bu konuya örnek olarak verilebilir:

مُبَارَكُ الْإِسْمِ أَعْرُ الْقَبِّ كَرِيمُ الْجَرَشِيِّ شَرِيفُ النَّسَبِ

İsmi mübarek lakabı meşhur,

Kişiliği saygın, soyu şerefli dir (Kalkaşendî, 2008, 272389).

Şairin şiirinde kullandığı (الجرشي) kelimesinin kullanımı neredeyse yok denecek kadar az olmasından dolayı garâbet yani yabancılaşma meydana gelmiştir. Neticede bu kelime işitildiğinde kulağı tırmalama durumuna dönüştüğünden dolayı kaba ve çirkin görülerek fesâhate aykırı olduğu kabul edilmiştir. Hâlbuki bu kelime yerine aynı anlama gelen (النفس) lafzını kullanması daha uygun olabilirdi (Hâşimî, ts., 24; Ünal, 2018, 38).

Arapça bir kelime olan garâbet kelimesinin karşılığı olarak şaşkınlık ve yadıl deyim⁶ tabirlerinin kullanılması önerileri bulunmaktadır.

c. Kıyasa Aykırılık

Kıyasa aykırılık, kelimenin lügat ehlinin kanunlarına aykırı olarak gelmesidir. Yani bazen kelime meşhur dil kurallarına uymayabilir, bu da muhâlefetu'l-kıyâs olarak adlandırılır (Dede-Sevdi, 2021, 118-120). Mesela, idğam yapılması gereken bir yerde idğamın yapılmaması gibi bir durum kıyasa aykırılık arz eder. Şairin şu sözünde olduğu gibi:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْأَجَلِّ “Hamd, yüce Allah'a mahsustur.” (Kazvîni, 1998, s. 1/18; Kalkaşendî, 2008, 2/278)

Sarf kurallarına göre bu beyitte geçen (الْأَجَلِّ) lafzı, (الْأَجَلِّ) şeklinde idğamlı olarak gelmesi gerekirken söz konusu olan kurala aykırı olarak idğam edilmeksizin gelmiştir (Abdülkâdir, 1984, s. 64).

Kaynaklarda kıyasa aykırılığın karşılığı olarak kural dışılık⁷ ve kurala aykırılık⁸ gibi önerilere yer verilirken Saraç ise kelime yapısında kuralsızlık şeklinde ele almıştır (Güneş, 2016, s.793-806; Ünal, 2019, s. 62).

⁵ Güzel, düzgün bir kılıç yapmakla meşhur bir demircinin adıdır. bk. Bedahşânî, *el-Belâgatü's-Sâfiye*, 35.

⁶ Dil kurallarına ve kullanışa aykırı olan ya da alışılmamış kelime, deyim ve cümle şekilleridir. Bkz. Komisyon, *Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDK Yayınları, 1948), 120.

⁷ Cümlelerin kuruluşunda, kelimelerin kullanılmasında ve konuşma seslerini doğru telaffuz etmeme, alışılmış şekillere uymama yanlışlığıdır. Bkz. Göğüş, *Yazı Terimleri Sözlüğü*, 87.

⁸ Dilde alışılmış ve doğru yoldan ayrılmaktır. Bkz. Komisyon, *Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü*, 71.

3. Kelamda⁹ fesâhat

Kelamın fesâhati, kelamı oluşturan kelimelerin her birinin fasih olmasına ilâveten manasını anlaşılmasız kılan tenâfur-i kelimât, za‘f-ı te‘lif, ta‘kîd gibi kusurlardan da salim olmasıdır (Meragî, 1993, s. 25). Bu kusurlar üzerinde kısaca durulabilir:

a. Za‘f-ı te‘lif

Za‘f-ı te‘lif, ifade edilen sözde genel kabul görmüş nahiv kurallarına aykırılıkların söz konusu olmasıdır. Mesela: ضَرَبَ غُلَامُهُ زَيْدًا (Kölesi Zeydi dövdü) cümlesinde zamir, lafzen ve rütbeten kendisinden sonra gelen isme dönmektedir. Hâlbuki zamir kendisinden önce geçen bir imin yerini tutar. Cumhura göre böyle bir durumun kabul edilmesi mümkün değildir. Bu gramer hatasından meydana gelen zafiyetten dolayı cümle fasih kabul edilmemektedir.¹⁰ Aynı şekilde Cumhur şairin şu sözünün delil olarak getirilmesini de kabul etmemektedir. Çünkü onda fesâhata aykırı bir durum yoktur. Şiir şöyledir:

جَزَى رَبُّهُ عَنِّي عَدِيٌّ بِنَ حَاتِمٍ جَزَاءَ الْكِلَابِ الْعَاوِيَاتِ وَقَدْ فَعَلْ

Onun Rabbi benim için Adıyy b. Hâtem'e ceza versin,

Uluyan köpeklerin cezasını (taşlanmayı) zaten verdi de (İbnü's-Şecerî, 1991, s. 1/153).

Burada zikri geçen رَبُّهُ deki zamir kendisinden sonra gelen Adıyy b. Hâtem'e gitmiyor. Bilindiği üzere her fiil içerisinde fâil, zaman ve mastar ihtiva eder. Bundan dolayı söz konusu olan zamir, جَزَى fiilinde müstetir olan mastara dönmektedir. Yani رَبُّ الْجَزَاءِ جَزَى şeklinde olduğundan burada bir kusur yoktur (Bedahşânî, 1996, 32)

Yukarıda şiirde geçen zamir gibi şu ﴿اغْدُلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى﴾ “Adaletli olun o takvaya daha yakındır.” el-Mâide, 5/8 âyette de aynı durum söz konusu olmuştur. Burada هُوَ zamiri kendisinden sonra gelen herhangi bir isme değil, اغْدُلُوا fiilinde müstetir olan الْعَدْلُ mastara dönmektedir.

Kaynaklarda Za‘f-ı te‘lif’in karşılığı olarak anlatım yetersizliği¹¹ ve cılızlık¹² tabirleri de kullanılmaktadır (Güneş, 2016, s.793-806).

b. Tenâfur-i kelimât

Tenâfur-i kelimât, lafızların tek başlarına fasih olmalarına rağmen bir araya geldiklerinde dile ağır gelerek ifade zorluğunun meydana gelmesidir. Yani cümle ya da kelime gruplarını oluşturan kelimelerin kendi başlarına söylendiğinde bir kusur bulunmayan ancak bir araya geldiklerinde ve bir bütün oluşturduklarında söyleyiş zorluğu ya da uyumsuzluk göstermeleridir. Cin taifesinden olan Hâtif isimli

⁹ Kelam, tam bir manaya delalet eden cümle demektir. Cümle kelamdan daha geneldir. Yani her kelam bir cümledir ama her cümle kelam değildir. “Kar yağdı.”, “Okul büyüktür.” gibi ifadeler tam bir nisbete delâlet ettiklerinden dolayı bunlara kelam da denir. Ancak “Kar yağarsa” ya da “Okul büyük olursa” gibi ifadeler birer cümledir. Ancak tam bir nisbete delâlet etmedikleri dolayı kelam değildirler. Şart cümlesi olarak bilinen bu ifadeler cevap cümlesi getirildiğinde kelam da olurlar. “Kar yağarsa bereket olur.”, “Okul büyük olursa içinde öğrenim gören öğrenciler rahat eder.” ifadeleri bu nevidendir. Bkz. Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-Hemedânî İbn Akîl, *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Kahire: Dâru't-Turâs, 1980), 1/14=16.

¹⁰ Bedahşânî, *el-Belâgatü's-Sâfiye*, 36.

¹¹ Yazıda cümlelerin söz dizimi kaidelerine ve kelimelerin genel kullanışa aykırılığı nedeniyle ortaya çıkan anlatım kusurudur. Bkz. Göğüş, *Yazı Terimleri Sözlüğü*, 15.

¹² Konuyu anlatımda kelime seçimi, cümle kuruluşu, örnek yetersizliği, bildiri şekli ve uyum yönlerinden yetersizlik; anlatımın gayesini gerçekleştirilmesidir. Bkz. Göğüş, *Yazı Terimleri Sözlüğü*, 33.

bir cin ıssız bir çölde çığlık attığında Harb b. Ümeyye bu çığlık sebebiyle ölmüştür, onun hakkında yazılan şu şiir misal olarak verilebilir:

وَقَبْرُ حَرْبٍ بِمَكَانٍ قَفْرٍ وَلَيْسَ قُرْبَ قَبْرِ حَرْبٍ قَبْرٌ

Harb'in kabri boş bir mekândadır,

Harb'in kabrinin yakınında da hiçbir kabir yoktur (el-Câhiz, 2002, s. 1/16)

Bu şiirde geçen (قبر), (حرب), (قرب) ve (قفر) kelimeler tek tek ele alındığında hepsi de fasih lafızlardır. Ama birlikte söylendiklerinde telaffuz edilmelerinde zorluk meydana gelmektedir (Abdülkâdir, 1984, s. 67., Kazan, 2013, s. 62).

Konuyla ilgili diğer bir misal:

كَرِيمٌ مَتَى أَمْنَحُهُ أَمْنَحُهُ وَالْوَرَى مَعِيَ وَمَتَى مَا لِمُنْتَهُ لِمُنْتَهُ وَحَدِي

Ben ne zaman onu övsem herkes benimleyken överim,

Ne zaman onu yersem tek başımayken yeririm (Müsta'samî, 2015. s. 5/121).

Bu şiirin أَمْنَحُهُ lafzında, الحاء والهاء boğaz harfleri yan yana gelmelerinden dolayı kelimenin telaffuzunda ağırlık oluşmuştur. Bundan dolayı da fesâhat yönünden kusur meydana gelmiştir.

c. Ta'kîd

Manası kolaylıkla anlaşılmayan, muğlak ve karışık bir yapıya sahip olan kelimeler fesâhat açısından kusurlu kabul edilir ve bu kusur da ta'kîd ismiyle adlandırılır. Bu da kendi içerisinde lafzî ve manevî olmak üzere iki kısma ayrılır:

1. Lafzî ta'kîd

Kelamı oluşturan özne, nesne, sıfat, mevsuf gibi öğeler bir birine karışmış ve neyin ne olduğu kolaylıkla anlaşılmıyorsa ta'kîd/düğümlenme söz konusudur. Diğer bir ifadeyle sıla cümlesini ismi mevsulden, sıfatı mevsufundan önce getirmek gibi kelamı meydana getiren kelimeleri dil sisteminin kaidelerine ters bir şekilde sıralamak ya da peş peşe gelmesi gereken lafızların başka bir lafızla aralarının açılmasından dolayı ifadenin kolayca anlaşılması, lafzî ta'kîd olarak adlandırılır (el-Meydânî, 1996, s. 124).

Ferezdak'ın (ö. 114/732), Hişâm b. Abdulmelik b. Mervân'ın dayısı İbrahim b. Hişâm b. İsmâ'il el-Mahzûmî'yi öven şu şiiri örnek olarak verilebilir:

وَمَا مِثْلُهُ فِي النَّاسِ إِلَّا مُمَلَّكَ أَبُو أُمِّهِ حَيٌّ أَبُوهُ يُقَارِبُهُ

İnsanlar arasında onun (İbrahim'in) benzeri ancak bir kraldır,

Onun (kralın) annesinin babası onun (dayısının) babasıdır (el-Meydânî, 1996, s. 124)

Bu şiirde üç tane gramer hatası yapılmıştır:

1. Mübteda (أَبُو أُمِّهِ) ile haber olan (أَبُوهُ) arasına حَيٌّ lafzı dâhil olarak bu iki ögeyi birbirinden ayırmıştır.
2. Mevsuf (حَيٌّ) ile sıfat (يُقَارِبُهُ) nün arasına haber olan (أَبُوهُ) lafzı girerek sıfatla mevsufu arasını ayırmıştır.

3. Müstesna (مُمْتَكًا), müstesna minh olan (حَيُّ يُقَارِبُهُ) ye takaddüm etmiştir. Yani gramer kurallarına göre müstesna minh, müstesnadadan önce gelmesi gerekirken tam tersi gelmiştir. Bu üç gramer hatasından dolayı cümle çok karmaşık bir durum almıştır. Kurallara uygun bir şekilde getirildiğinde şiir şöyle olmaktadır:

وَمَا مِثْلُهُ فِي النَّاسِ حَيُّ يُقَارِبُهُ إِلَّا مُمْتَكًا أَبُو أُمِّهِ أَبُوهُ

İnsanlar arasında ona yakın yaşayan bir dengi yoktur. Ancak bir melik vardır ki onun (Hişâm'ın) annesinin babası (İbrahim'in) babasıdır. (Dolayısıyla İbrahim Hişâm'ın dayısıdır.) (el-Meydânî, 1996, s.124).

Konuyla ilgili olarak Ferezdak'ın şu beyti de misal olarak verilebilir:

فَأَصْبَحَتْ بَعْدَ خَطِّ بَهْجَتِهَا كَأَنَّ قَفْرًا رُسُومَهَا قَلَمًا

Bu şiirde de takdim ve tehirler sebebiyle cümle karışık bir hal almıştır. Gramer hataları giderilerek cümle şu şekilde düzenlenebilir:

فَأَصْبَحَتْ بَعْدَ بَهْجَتِهَا قَفْرًا كَأَنَّ قَلَمًا خَطَّ رُسُومَهَا

Görkemi gittikten sonra ıssızlaştı

Sanki kalemin çizdiği ev kalıntıları gibi (Abdülkâdir, 1984, s. 69).

2. Manevî ta'kid

Hakiki manadan mecâzi ya da kinayeli manalara geçişte cümlenin anlamında bir kusur ortaya çıkması durumunda fesâhat bakımından bir bozukluk meydana gelir ve bu bozukluk da manevî ta'kid olarak adlandırılır. Diğer bir ifadeyle, kelamı oluşturan kelimelerin dizininde bir hata bulunmamakla beraber maksadın anlaşılmasını engelleyen kinaye, mecâz ve diğer sanatların hatalı bir şekilde kullanılmasıdır. Hârûnürreşîd'in saray şairlerinden olan Abbâs b. el-Ahnef'in (ö. 192/808) şu şiiri misal verilebilir:

سَأَطْلُبُ بَعْدَ الدَّارِ مِنْكُمْ لِتَقْرُبُوا وَتَسْكُبُ عَيْنَايَ الدُّمُوعَ لِتَجْمَدَا

Yakın olasınız diye sizden evin uzak olmasını isteyeceğim

Gözlerim (sevinçten) gözyaşı dökerek kurusun diye (Müsta'samî, 2015, 5/409).

Bu şiirde şair iki kinayeli anlatımda bulunmuş olup bu kinayelerin birisinde isabet ederken diğerinde ise hata yapmıştır. Birincisi, ayrılığın gereği olarak insan hüzünlenir ve gözyaşı döker. Gözyaşı dökmek, hüzünden kinaye olduğundan dolayı böyle bir kinaye yapmakla bir edebi sanatı yerli yerinde kullanarak bu kullanımında isabet etmiş olmaktadır.

Şair, ayrıldıktan sonra sürekli buluşmalarından duyduğu sevinçten dolayı gözünün kuruduğunu belirterek kinaye yapmıştır. Yapmış olduğu bu kinaye hatalıdır. Çünkü gözünün kuruması, çok ağlamaktan ve gözyaşı dökmekten dolayı ağlayamaz bir duruma gelmiş olmasının ve bitkin bir duruma düşmesinin belirtisidir. Dolayısıyla gözün kuruması, çok sevinçten değil çok ağlamaktan ve şiddetli hüzünden kinaye yapılabilir (Atik, 2009, s. 1/22). Konuyla alakalı olarak diğer örnek:

فَتَحَّ السُّلْطَانُ أَبْوَابَ السُّجُونِ

Sultan hapishanenin kapılarını açtı.

Bu ifadenin 'Sultan, düşmanlarını hapishaneden salıverdi.' anlamında hakiki manada kullanılması mümkündür. Zira kapıların açılması içerdekilerin çıkmasının gereğidir.

Bu cümlelerin gerçek manada kullanılması mümkündür. Hapishane kapılarının açılması kinaye yoluyla, genel af çıkartılarak mahkûmların salıverilmesidir. Çünkü kapıların açılması içeride bulunan kimselerin dışarıya çıkmasının gereğidir. Ancak burada kralın kendisine düşman olanları hapishaneye kapama muradı vardır. Bu durum okuyucunun ilk anda anlayamayacağı bir biçimde zorlaştırılarak verilmiştir. Kısacası hapishane kapılarının açılmasından maksat düşmanların hapsedilmesidir (el-Meydânî, 1996, s. 123-126; Çöğenli, 2012, s. 11).

Kelamın ta'kid-i lafziden hali olması, kelimelerin dizilişinde bir kusur bulunmayan ve takdim, tehir gibi genel gramer kaidelerine aykırı olmayan cümlelerdir. Ancak edebiyatçılara göre, kelamın aslında ne olduğunu gösteren zahir bir karine bulunduğu orijinal halinden geçerli bir gerekçeyle dönerek takdim-tehir gibi bazı değişiklikler yapıldıysa bu durum müstesna olmaktadır. Kelamın ta'kid-i manevîden hali olması ise kelamın ilk anlamından yani hakiki anlamından mecâzi ve kinayeli anlam olan ikinci manaya geçiş zahir olursa ta'kid-i manevî yoktur denir (el-Meydânî, 1996, s. 123-126; Çöğenli, 2012, s. 11).

Bir kısım belâgat âlimi, isim, fiil ve harften herhangi bir lafzın tekrar edilmesi ve zincirleme isim tamlaması oluşturmanın fesâhat açısından kusur meydana getireceği görüşünü benimsemişler ve bu kusuru da kesret-i tekrâr ve tetâbu-i izâfât (zincirleme isim tamlaması) şeklinde isimlendirmişlerdir. Ancak bazıları, lafızların tekrar edilmesi ve zincirleme isim tamlamalarının tek başına bir kusur teşkil etmeyecek görüşündedirler (el-Meydânî, 1996, s. 123-126).

Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin (ö. 354/965) şu şiiri tekrarlara örnek olarak verilebilir.

وَتَسْعِدُنِي فِي عَمْرَةٍ بَعْدَ عَمْرَةٍ سَبُوحٌ لَهَا مِنْهَا عَلَيْهَا شَوَاهِدٌ

Bana bir savaştan sonra diğer savaşta yardım eder,

Onun (yaratılışında) onun (soyluluğuna) deliller olan çevik bir at (Kazvînî, 1998, s. 1/36).

Burada عَلَيْهَا, مِنْهَا, لَهَا zamirlerinin tekrarı söz konusu olmuştur.

Ebû Temmâm'ın aşağıdaki beytinde yer alan كَانَهُ, فِيهِ, لَهُ kelimeleri de tekrarın çokluğuna bir örnektir.

كَأَنَّهٗ لِاجْتِمَاعِ الرُّوحِ فِيهِ لَهُ فِي كُلِّ جَارِحَةٍ مِنْ جَسْمِهِ رُوحٌ

Sanki ruhun onda ictiması sebebiyle,

Vücudunun her bir uzvunda ruh var gibidir (Hâşimî, s. 35-36; Abdülkadir, 1984, s. 71).

İbn Bâbek'in (ö. 223/838) şu beytinde zikredilen ilk dört kelimenin izâfet terkibi halinde art arda getirilmesine örnek olarak verilebilir:

حَمَامَةٌ جَرَعَى حَوْمَةَ الْجَنْدَلِ اسْجَعِي فَأَنْتِ بِمَرَأَى مِنْ سَعَادٍ وَ مَسْمَعِ.

Ey taşlı büyük alanın kumluğunun güvercini, sen öt!

Çünkü sen, Suad tarafından duyulabilen ve görülebilen bir yerdesin (Hâşimî, s. 36).

Sonuç olarak; tekrarların çokluğunu ve izafetin birbirini takip etmesini başlı başına bir kusur olarak görmeye ve bunlardan hali kelam olacaktır demeye ihtiyaç yoktur. Çünkü tekrarların çok olmasından ve izafet terkiplerinden dolayı lisana ağırlık katarak tenâfur-i kelimât, za'f-ı te'lif ve ta'kid meydana getirecek olursa yukarıda ifade edildiği gibi fesâhat, tenâfur-i kelimât, za'f-ı te'liften ve ta'kiten hali olacaktır demekle bunlardan sakınılmış, olundu. Şayet izafetin birbirini takip etmesi, tekrarlar gibi durumlar, dile

ağırlık katmıyorsa bunlardan sakınmaya gerek yoktur. Zira kelamın en fasihi olan Kur'ân'da önemine binaen bazı lafızların tekrarlandığı ve zincirleme izafet terkiplerinin bulunduğu görülmektedir. Lafzın tekrarına şu âyet örnek olarak verilebilir: ﴿وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّهَا وَإِذَا جَلَّاهَا﴾ “Andolsun güneşe ve aydınlığa, onun ardından gelen ay'a ve güneşi meydana çıkardığı zaman gündüze” (eş-Şemsi, 91/1-3). Burada *ها* zamiri peş peşe gelmiştir fakat fesâhata aykırı herhangi bir kusur yoktur. Zincirleme izafet terkiplerine de şu âyet örnek olarak verilebilir: ﴿بِذِكْرِ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا﴾ “(Bu) Rabbinin, kulu Zekeriyâ'ya olan rahmetinin anılmasıdır.” (Meryem, 19/2). Burada zincirleme isim tamlaması vardır ama izâfet terkipleri dile ağır gelmediğinden dolayı belâgat âlimleri tarafından fasîh olarak kabul edilmiştir (Abdülkâdir, 1984, s. 71).

4. Mütakellimde fesâhat

Kazvîni (ö. 739/1338) mütakellimin fesâhatini gayenin fasih kelimelerle ifade edilmesi sayesinde takat getirilen melekedir, şeklinde tanımlar (Kazvîni, 2007, s. 17/37).

Saraç ise mütakellimin fesâhatını şöyle tanımlamaktadır: Mütakellimin fesâhatı, yazar ve konuşanın amacını düzgün ve güzel lafızlarla ifade etmesini sağlayan yetidir (Saraç, 2007, s. 39).

Sonuç

Arapçada bir ilim olarak fesâhatın tarif ve teorik şekliyle ortaya çıkışı, nazım ve nesrin ortaya çıkışından çok daha sonra gerçekleşmiştir. Ancak Araplar, gramer ilimleri tedvin edilmeden ve kaideler tespit edilmeden önce de belâgat ve fesâhat kurallarına uygun bir şekilde konuşuyorlar ve bunları şiir vezinlerine tatbik ediyorlardı.

Fesâhat ve belâgat kavramları, lügat ve terim manaları birbirine çok yakın olmasından dolayı Hicri dördüncü asra kadar eş anlamlı iki lafız olarak birbirinin yerine kullanılmıştır. Fesâhat, daha sonraları belagatın alt dallarından bir dalı olarak ortaya çıkması ve olgunlaşması hiçbir zaman dil ilimlerinden, Kur'ân ilimlerinden, edebî eleştirilerden ve edebiyattan ayrı olmamış ve onların gelişimine paralel bir şekilde gelişmesini sürdürmüştür.

Lafız güzelliği olarak tarif edilen fesâhat, bir sözün fasih kabul edilebilmesi için fesâhata aykırı kusurları taşımamalıdır. Yani fesâhatın tenâfür, kelimenin morfolojik yapısının kural dışı olması, lafzî ta'kîd, sözcüğün ya da cümlenin kulak tırmalayıcı bir söyleniş olması, harf ya da hecelerinin çok olması nedeniyle kelimenin uzun olması, za'f-ı te'lîf, gereksiz tekrarlar, zincirleme isim tamlamaları gibi lafza ait kusurlardan uzak olması gerektiği gibi garâbet ve mânevî ta'kîd gibi manaya ait kusurlardan da arınmış olması gerekmektedir.

Kaynakça

- Abdulkâhir el-Cürcânî, E. (1992). *Delâilu'l-İcâz fi 'İlmi'l-Meânî*. thk. Mahmut Muhammed Şâkir Ebû Fehr. Kahire: Dâru'l-Medenî Becde.
- Abdülkâdir, H. (1984). *Fennu'l-Belâga*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- Askerî, E. (1999). *es-Sinâ'ateyn*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Unsuriye.
- Atîk, A. (2009). *İlmu'l-Meânî*. Beyrut: Dâru'n-Nehda.
- Bedahşânî, M. (1996). *el-Belâgatu's-Sâfiye Tehzîbu Muhtasari't-Taftazânî*. Keratşî: Beytu'l'İlm.
- Bilgegil, M. K. (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

- Câhiz, E. (2002). *el-Beyân ve't-Tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dârun ve Mektebetü'l-Hilâl.
- Cevherî, E. (1987). *es-Sihâh*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn.
- Çöğenli, M. S. (2012). *Arapça Belâgat*. Erzurum.
- Dede, H. (2021). *Sarf İlminde el-Mâzinî ve et-Tasrîf Adh Eseri*. ed. Ali Sevdî - Mehmet Nuri Ayyıldız. Ankara: Son Çağ Akademi.
- Fahrüddîn er-Râzî, E. (2004). *Nihâyetü'l-îcâz fi dirâyeti'l-i'câz*. thk. Nasrullah Haçimüftüoğlu. Beyrut: Dâru Sadr.
- Göğüş, B. (1998). *Yazı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Dil Yayınları Sözlüğü.
- Güneş, B. (2016). “Belâgat Terimlerinin Türkçe Karşılıkları: Fesahat ve İlgili Terimlere Önerilen Karşılıklar”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 56.
- Hâşimî, A. (t.y.). *Cevâhirü'l-Belâga fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye.
- Hazer, D. (2002). “Abdu'l-Kâhir el-Cürcânî'de Fesâhat Kavramı”. *Dini Araştırmalar* 5/14.
- İbiş, M. (2019). “Arap Dilinde Âmmice Ve Fushâ Tartışmaları”. *Social Sciences Studies Journal* 36/5.
- İbiş, M. (2020). *İbn Ebî İsbâ'nın Hayatı ve Belâgat İlmindeki Yeri*. Ankara: İksad Yayınevi.
- İbiş, M. (2019). “Tarihte Belâgat İlminin Karşılaştığı Harici Problemler”. *Social Sciences Studies Journal* 35/5.
- İbn Akîl, E. (1980). *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Kahire: Dâru't-Turâs.
- İbnü'l-Enbârî, E. (t.y.) *Şerhu'l-Kasâid*. thk. Abdusselâm Muhammed Harun. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- İbnü's-Şecerî, E. (1991). *Emâlî*. thk. Mahmut Muhammed et-Tanâhî. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- Kalkaşendî, E. (2008). *Subhu'l-A 'şâ fi Smâ 'ati'l-İnşâ'*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriye.
- Kazan, R. (2021) “Arap Dilinde Mesellerin (Atasözlerin) Oluşumuna Tesir Eden Önemli Etkenler” 2/47 (2021).
- Kazan, R. (2013). *Edebî Uslûp Açısından Hadis Metinleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kazan, R. (2021). “Üslûp Açısından Mehmed b. Halil'in Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi”. *Tokat İlmîyat Dergisi* 9/1.
- Kazvîni, C. (1998). *el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâga*. thk. Behîç Gazâvî. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm.
- Komasyon. (1948). *Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları 2007.
- Merağî, A. M. (1993). *Ulumu'l-Belâga el-Beyân ve'l-Meânî ve'l-Bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Meydânî, A. (1996). *el-Belâgatu'l-Arabîyye Ususuhâ ve Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem.
- Meydânî, E. (t.y.). *Mecma'u'l-Emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Müsta'samî, M. (2015). *ed-Durru'l-Ferîd ve Beytu'l-Kasîd*. thk. Kâmil Selmân el-Cebûrî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Saraç, M. A. Y. (2007). *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Sekkâkî, E. (1987). *Miftâhu'l-Ulûm*. thk. Ne'im Zerzûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Suyûtî, A. (1996). *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*. Lecnetu't-Turâsi'l-'Arabî.
- Şensoy, S. (2007). Hatîb el-Kazvîni'de Fesâhat ve Belâgat Kavramları. *İslami Araştırmalar Dergisi*.
- Taşdelen, H. (2015). *Belâgat İlmi ve Tarihi*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Ünal, M. (2019). *Türk İslam Edebiyatı: Belâgat-Edebi Sanatlar*. İstanbul: Lisans Yayınları.

Ünal, M. (2019). *Bandırmalızade Mustafa Haşim Efendi'nin Divan-ı Manzumesi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

Ünal, M. (2022). *Muhammed Murad-ı Buhârî ve Mesmûat'ı*. Serüven Yay. İzmir: Serüven Yayınları.

Ünal, M. (2018). *Şeyhülislâm Haydarizâde İbrahim Efendi ve Terkib-i Bend'i*. Konya: Palet Yayınları.